ఆదర్శ ప్రభువు

దిబ్బరాజ్య పూర్వచరిత్ర గురించి నేను పరిశోధనలు చేస్తున్నట్టు తెలిసిన మిత్రులు కొందరు నన్నొక పెద్దమనిషిని కలుసుకోమని సలహా ఇచ్చారు. ఆయనకు తెలిసిన దిబ్బ చరిత్ర ప్రపంచంలో మరెవరికీ తెలియదని విన్నాను. కాని ఆయన ఆ చరిత్రను ప్రపంచానికి ఎందుకు అందజేయలేదో నాకర్థం కాలేదు.

నేను వీలు చేసుకొని ఆ పెద్దమనిషి దగ్గిరికి వెళ్లాను. (ఈ మనిషి పేరు నేనిక్కడ బయటపెట్టక పోవటానికి కారణం ఆయన అలాకోరి ఉండటమే.) ఆయన చూడటానికే ఎనిమిదో శతాబ్దపు శాసనం రేకులాగా ఉన్నాడు. ఆయన ఇల్లు తాళపత్ర గ్రంథాల వాసన. దీనికి కారణం ఇంటినిండా తాళపత్ర గ్రంథాలే.

ఆయనకు నన్ను నేను ఎరుకపరుచుకున్న తరవాత "తమకు దిబ్బ చరిత్ర అమూలాగ్రం తెలుసునని విన్నాను. అది గ్రంథరూపంలో ఎందుకు ప్రచురించారుకాదు?" అని నేనాయన నడిగాను.

గదినిండా తొక్కితే ఊరే తాళపత్ర గ్రంథాలు చూపి, "ఇదంతా దిబ్బచరిత్రే. 67 తరాలుగా మావాళ్ళు

తమకు తెలిసిన చరిత్ర యావత్తూ రాసిపెట్టారు. నేను ప్రభువు గారు కోరగా 'సంగ్రహ దిబ్బ చరిత్ర' అని 850 పేజీలు గల గ్రంథం ఒకటి రాశాను. 500 కాపీలు అచ్చు వేయించాను. 5 కాపీలు చెల్లాయి. మిగిలినవాటిని మూదిలోపెట్టి దిబ్బ కుట్టించి అమ్మించాను" అన్నాడాయన.

"అంటే 13, 14 శతాబ్దాలుగా రాసిన తాళపత్ర గ్రంథాలన్నీ తమదగ్గిర ఇంకా వున్నాయా?" అన్నాను.

ఆయన నవ్వి, "లేదు. మా ముత్తాతగారి తాతగారు అనేక పాతగ్రంథాలు శిథిలమైపోతూంటే వాటిని తిరగ రాశారు. ఈ తాళపత్ర గ్రంథాలలో 150 ఏళ్ళు మించిన వయసుగలది ఏదీలేదు తిరగ రాసేటప్పుడు తొలిగ్రంథాలలో ఉండిన భాషను కొన్ని కొన్నిచోట్ల మార్చవలసి వచ్చింది కూడా. క్రీస్తుశకం పన్నెండవ శతాబ్దందాకా 'దిబ్బ' అనే మాట వాడుకలోకి రాలేదు-తిప్పశబ్దమే వాడుక జరిగింది. తిప్పలు అనే నిత్య బహువచన ప్రయోగం తిప్పశబ్దంనుంచే వచ్చిందని మా తాతగారు చెప్పగా నా చిన్నతనంలో విన్నాను." అన్నాడాయన.

"చరిత్ర ప్రకారం దిబ్బరాజ్యం స్థాపించిన దెవరు?" అన్నాను.

"దాని విషయంలో ఎట్టిసందేహమూ లేదు. శ్రీమన్మ మహారాజ వరాహ నారసింహ తిప్పలుంగారు దిబ్బరాజ్య వ్యవస్థాపకులు. సాక్షాద్విష్ణ్వాంశ సంభూతుడైన ఆయనను ఆయన తల్లి మూడు సంవత్సరాలు గర్భాన ధరించి కన్నది. అందుచేతనే ఆయన తండ్రి గతించిన రెండున్నర సంవత్స

రాలకు జన్మించాడు. అణిమాది సిద్ధులు గల ఒక కోయరాజు అదృశ్యరూపంలో ఒకనాడు వరహా నరసింహ దేవుడి తల్లి నిద్రించే మంచంమీద పడుకున్నాడట. మహాపతివ్రతా శిరోమణి అయిన ఆమెనుఅంటటం వాడితరం కాకపోయింది. అందుచేత మంచంమీద వాడికీ ఆమెకూ మధ్య ఒకఅంగుళం మేర వాయుదేవుడు గోడగా స్తంభించి నిలబడ్డాడట. ఇంతలో ఆమెతండ్రి అక్కడికి వచ్చి, తన తపశ్శక్తిచేత అదృశ్య రూపంలో ఉన్న కోయరాజును చూసి శాపోదకం చేతబట్టే సరికి ఆ కోయరాజు ఆయన కాళ్ళపైబడి క్షమాపణవేడి తన దారిన తాను వెళ్ళాడట. ఇది జరిగినట్లు తెలుసుకోగానే ఆ పతివ్రతా శిరోమణి తన గర్భస్థ శిశువును బయటికి రమ్మని ప్రార్థించిందంట. అప్పటికే రెండు సంవత్సరాలకు పైగా గర్భనరకం అనుభవిస్తున్న శిశువు మూడేళ్ళు నిండగానే బయట పడ్డాడట" అన్నాడాయన

"ఇది సమకాలికులు రాసిన విషయమే!" అన్నాను ఆశ్చర్యంతో.

"అవును. ఇది రాసిన మా పూర్వీకుడు వరాహ నార సింహ తిప్పకంటె రెండేళ్ళు పెద్దవాడు. మాతాత ముత్తాత గారు తిరిగి రాసేటప్పుడు ఏళ్ళసంఖ్యల్లో ఏమన్నా పొరపాటు పడ్డారా అని అనుమానం తగిలింది నాక్కూడా."

"తిప్పగారిని తల్లి మూడేళ్లుమోయటం గురించేనా?"

"అది ఒక్కటే కాదు. ఇంకా ఇతర తభావతులు కొన్ని ఉన్నాయి. మొదటి తిప్పకు పెళ్ళినాటికి నాలుగేళ్ళ వయసుండేటట్టుగా సంవత్సరాల పేర్లివ్వబడ్డాయి. రక్తాక్షిలో

ఆయన పుట్టాడు ప్రభవలో ఆయనకు పెళ్ళిఅయింది. పెళ్ళి నాటికి ఆయనకు 64 ఏళ్ళనుకుందామా అంటే ఆయన అక్షయలో చనిపోయాడు. చనిపోయేటప్పటికి ఆయన వయసు 63 అనుకోవాలా? 123 అనుకోవాలా? ఇదొక ధర్మసందేహం మరొక ధర్మసందేహమేమంటే, పెళ్ళినాటికి ఆయన భార్య వయసు 28 ఏళ్ళులాగా కనిపిస్తుంది. నాలుగేళ్ళవాణ్ని 28 ఏళ్ళదాని కిచ్చారా? 28 ఏళ్ళదాకా ఆవిడ కెందుకు పెళ్ళి కాలేదు? ఇలాటి సందేహాలున్నాయి. వీటన్నిటికన్న గొప్ప సందేహమేమంటే ఆమెకు వివాహమైన మూడేళ్ళకే-శుక్లలో ఆమెకు తొలి సంతానం కలిగింది. అప్పటికి తిప్ప ఏడేళ్ళవాడై ఉండాలి, లేదా 67 ఏళ్ళవాడై ఉండాలి. 67 ఏళ్ళవాడనుకుందామంటే, తిప్ప భార్య 45 వ ఏట 18 వ కుమారుణ్ణి కన్నది. అప్పటికి తిప్ప 94 ఏళ్ళవాడై ఉండాలి."

"ఆనాటివాళ్ళ జవసత్వాలు మనం ఇవాళ ఊహించలేం" అన్నాను.

"నేనూ అదే అనుకున్నాను. కాని ఆమె పోయాక తిప్ప పదహారేళ్ళదాన్ని చేసుకుని తాను చచ్చినదాకా పిల్లల్ని కంటూనేవున్నాడు. అంటే తిప్ప 123 ఏళ్ళు బతకటమేగాక చివరదాకా పిల్లల్ని కంటూనే ఉన్నాడన్నమాట."

"మీరన్నట్టు మీ తాతగారి ముత్తాతగారు పొరబడి సంవత్సరాలు తప్పు రాశారేమో?"

"ఆయన గొప్ప జ్యోతిష గ్రంథం రాయకపోతే ఆ మాట అనుకోనాలిసిందే. తాళపత్రంలో ఏదైనా తప్పు

లుంటే అవి మొదటి పత్రంలోనే అయిఉండాలి. తిరగరాసి నప్పుడు దొర్లినవని నాకు తోచదు."

"అదే అయి ఉండవచ్చు."

"కాని తొలిగ్రంథంలో ఈ సంవత్సరాలపేర్లు తప్పిస్తే అనుమానాస్పదంగా కనిపించేది మరేదీ కనబడదు. ఎందుచేత నంటే తిప్ప మహారాజు అవక్ర పరాక్రమ చరిత్ర యావత్తూ గ్రంథంలో అత్యద్భుతంగా వివరించి ఉన్నది"

"ఆ చరిత్ర నాకు సంగ్రహంగా సెలవివ్వగలరా!" అన్నాను.

"తిప్పకు మొదటి సంతానం- కుమార్తె- కలిగిన మరు సటి ఏడే ఒక వింతకల వచ్చింది. ఆ కలలో ఆయనకు తండ్రి ప్రత్యక్షమై, 'నాయనా, నీవు తూర్పు దిక్కుకు ఒంటరిగా ప్రయాణమై వెళితే అరణ్యంలో పరమేశ్వరుడు నీకు కోయ దొరరూపంలో ప్రత్యక్షమవుతాడు. అతని సహాయంతో నువు సమస్తదేశాలు జయించి చక్రవర్తి వవుతావు,' అని చెప్పాడట. ఈ కలవచ్చే నాటికి తిప్ప ఎనిమిదేళ్ళవాడు కావాలి, లేదా 68 ఏళ్లవాడు కావాలి. నిద్రలేస్తూనే అతను తల్లి వద్దకుపోయి ఆమె కాళ్ళకు నమస్కరించి, 'అమ్మా, చక్రవర్తి కమ్మని ఆశీర్వదించు!' అని అడిగాట్ట. తల్లిఅతన్ని ఎత్తి ముద్దాడి, అలాగే ఆశీర్వదించిందట. 68 ఏళ్ళవాణ్ణి తల్లి ఎత్తి ముద్దాడటం దురూహ్యం. అది పోనివ్వండి.

"ఇంతకూ ఆ కల నిజమయింది. కోయదొర తిప్పకు గొప్పగా స్వాగతమిచ్చి, అతనువచ్చిన పని తెలుసుకుని,

నాయనా, నా కుమారుడి వంటివాడవు. నీకు కావలసినంత రాజ్యం నేను గెలిచి పెడతాను,' అన్నాడట. అడవిలో ఉండే కోయలూ, బోయలూ, చెంచులూ, కిరాతులూ కలిసి పశ్చిమ సముద్రంలాంటి సేనగా తయారై బయలుదేరి 20 యోజనాల నిడివిగల రాజ్యాన్ని సంపాదించి పెట్టారు. వారికి నాయకత్వం వహించిన కోయదొరను తిప్ప తనరాజ్యానికి సేనాపతిగా నియమించి మహావైభవంగా పట్టాభిషేకం చేసుకున్నాడు.

"ఈ విజయయాత్ర మూడేళ్ళు పట్టింది. ఈ సమయంలోనే తిప్ప రెండవ సంతానమైన చిన తిప్ప పుట్టాడు. ఆయనకూడా తండ్రిలాగే బహుదీర్ఘకాలం— రెండేళ్ళు— మాతృగర్భంలో ఉన్నాడు. తిప్ప అనంతరం సింహాసనం ఎక్కినవాడుకూడా ఈయనే.

"ఒక్కఏడు విరామం, మళ్ళాయుద్ధం. ఇది దక్షిణ దండయాత్ర. ఈ దండయాత్ర ఆరేళ్ళు పట్టింది. ఇది ముగిసేసరికి దిబ్బరాజ్యం అయిదింతలుగా విస్తరించింది. వింధ్యకు దక్షిణాన దిబ్బకు సాటిరాజ్యాం లేకుండా పోయిందంటే అతిశయోక్తికాదు. దక్షిణ దండయాత్ర ముగిసేటప్పటికి నా అంచనా ప్రకారం తిప్పకు 18 ఏళ్ళు.

"తిప్పకు 19 నిండక పూర్వమే ఒక విషాద సంఘటన జరిగింది. తిప్ప తన సేనానాయకుడైన కోయదొరను తన మిద్దెమీదికి పిలిపించి నౌకర్లచేత దారుణంగా హత్య చేయించాడు. కోయదొర నిజానికి తిప్పకు రాజ్యం సంపాదించి పెట్టినవాడు. ఆ అహంకారంతో అతని కళ్లు నెత్తికివచ్చి

స్వామిద్రోహం చెయ్య తలపెట్టాడేమో తెలియదు. తిప్ప తల్లీ, కోయదొరా కలిసి ఏదోకుట్ర చేసినట్టు తిప్పకు తెలిసిం దని ఒక వదంతి పుట్టింది. కోయ ప్రజల పరిపాలన విషయంలో తిప్పకూ సేనానాయకుడికీ అభిప్రాయ భేదాలు వచ్చాయని మరొక వదంతి పుట్టింది.

"ఏమైనా కోయదొర హత్యానుటుకు కొంత అల్లకల్లో లానికి దారితీసింది. తిప్ప సైన్యంలో గల కోయలు తిరుగు బాటు చేశారు. వారందరికీ తిప్ప విందుచేసి విషంపెట్టి చంపాడు. అది మొదలుకుని తిప్ప అరణ్యాలు, తిప్ప డొక్కలో శూలాలుగా పరిణమించాయి. వాళ్ళ బాధపడలేక తిప్ప తన రాజధానికి పదియోజనాల మేరలో ఎక్కడా అరణ్యమన్నది లేకుండా ,చేశాడు. ఎన్నో కార్చిచ్చులు కృత్రిమంగా అంటించబడ్డాయి.

"తిప్ప అవలంబించిన రాజ్యాంగ నీతి అతి విచిత్రమై నది. ఆయన పరిపాలనకు ఒక్క చిల్లిగవ్వ వెచ్చించలేదు. దివాణంలో ఎవరికీ ఎన్నడూ జీతాలు లేవు. పదవులు మాత్రమే ఉండేవి ఎవరి హోదాకు తగినట్టు వారు సంపాదించుకోవలసి నదే. ఎవడన్నా తన హోదాకు తగినట్టు జీవించటం లేదని తెలిస్తే అసమర్థుడని వాణ్ని పదవిలోనుంచి తొలగించేవాడు. ఈ అద్భుతమైన ఏర్పాటువల్ల రాజ్యాంగం కమానుబండీ లాగ ఒడుదుడుకులు లేకుండా నడిచింది.

"తిప్ప తన సూక్ష్మబుద్ధిని మరొక విధంగా కూడా ప్రదర్శించాడు. 'పరధర్మో భయావహః' అని పెద్దలు చెప్పి నప్పటికీ, సాధారణంగా మనుషులకు తమధర్మంమీద కన్నా

పరధర్మంమీదనే ఆసక్తి హెచ్చని సిద్ధాంతీకరించాడు. మనుషులు స్వధర్మం ఆలోచించేటప్పుడు దాని లోతుపాతులు ఆలోచిస్తారు పరధర్మం ఆచరించేటప్పుడు స్వబుద్ధి ఉపయోగించరు. అందుచేత తిప్పు తన ప్రధానామాత్యుడుగా ఒక వణీకుప్రత్తుణ్ని పెట్టుకున్నాడు. సామంతులను ఎవరి ప్రదేశంలో వారిని ఉండనివ్వలేదు. వేరు భాషలూ, వేరు జాతులూగల చోట సామంతులను ఏర్పాటు చేశాడు. ఇలా చేయటంవల్ల దూరప్రాంతాల పరిపాలన సమర్థంగా సాగింది. ఎందుకంటే పాలకులకు ప్రజలపట్ల సానుభూతు లుండేవికావు. వేరు వేరు ప్రాంతాల రక్షక భటులను ఏర్పాటు చేసేటప్పుడు వారిని ఇతర ప్రాంతాలనుంచి తెచ్చి వేయించాడు.

"నాకు అష్టోత్తరశత రక్షణలున్నాయి,' అని తిప్పు ఒకానొక సందర్భంలో ఒక అరబ్బీ యాత్రీకుడితో అన్నాడని ప్రతీతి. ఇలాటివే ఆ రక్షణలు.

"తిప్పు సామ్రాజ్య విస్తరణ ఒక విస్మయగాథ. తన 29 వ ఏడు మొదలుకుని 41 వ సంవత్సరందాకా ఆయన వెర్రిగా యుద్ధాలుచేశాడు. ఈ పన్నెండేళ్ళ కాలంలో ఆయన నూటయాభై రాజ్యాలకు తక్కువలేకుండ తన రాజ్యంలో కలుపుకున్నాడు. ఈ యుద్ధాలలో తిప్పుమీద ఓడిపోయిన ఒకరాజు, 'ఈ తిప్పుకు యుద్ధశాస్త్రం ఏమీ తెలీదనుకోవాలో, లేక పూర్వం యుద్ధశాస్త్రాలు రచించిన వారందరికన్నా ఇతడు బుద్ధిశాలి అనుకోవాలో నాకు తెలియటంలేదు,' అన్నాడు—ఈనాటికీ ఈసందేహం సందేహంగానే ఉన్నది.

"ఎందుకంటే, తిప్ప వెయ్యిమంది సైనికులను పదివేల మంది సైనికులమీదికి ఉసికొలిపి గెలిచిన సమయాలున్నాయి. ముగ్గురు సైనికులను పంపి ఒక కోట పట్టుకున్న నిదర్శనం ఉన్నది. అచ్చగా ఆడ సైనికుల దళాన్ని ఉపయోగించి పెద్ద పెద్ద రాజ్యాలు గెలిచిన తరుణాలున్నాయి. మామూలుగా దిగ్విజయాలు సాగించిన వారెవ్వరూ ఎన్నడూ చేయని పనులు తిప్ప కొల్లలుగా చేశాడు. క్రియకు చెప్పుకోవలసిందేమి టంటే తిప్ప ఏ యుద్ధంలోనూ ఓడిపోలేదు. కనీసం అటు వంటి పుకారుమాత్రం బాగా వ్యాపించింది. నా మటుకు నేను తిప్ప చాలాచోట్ల పరాజితుడైనా డనుకుంటాను. కానీ అతను చేసినది యుద్ధమే కానప్పుడు ఓటమి జరిగిందో లేదో ఎవరు చెప్పగలరు? పదిమంది సైనికులు ఒకకోట పట్టుకోవ టానికి పోతారు. వారు కోట పట్టుకుంటే విజయం, పట్టుకో లేకపోతే మటుకుపరాజయం కాదు. తిప్పకు పరాజయం లేద నేది శత్రువులకొక మూఢవిశ్వాసమైపోయి ఎన్నోచోట్ల వాళ్లు యుద్ధం చెయ్యకుండానే లొంగిపోయారు.

"ఈ యుద్ధాలలో తిప్ప గెలవదగినంత దేశం గెలిచి అకస్మాత్తుగా బౌద్ధమతం పుచ్చుకున్నాడు. బౌద్ధ సన్యాసులు వందలూ, వేలూ వచ్చి దిబ్బరాజ్యంమీద వాలారు. ప్రతి గ్రామంలోనూ వీళ్ళకోసం మఠాలూ, పాకశాలలూ కట్టించ బడ్డాయి? అహింసాతత్వం ఉద్ధరించబడింది. తన సామ్రాజ్యా నికి భంగం కాకుండా ఉండటానికి ఈ పనిచేశానని తిప్ప తన అవసానకాలంలో ఒప్పుకున్నాడు.

"బౌద్ధమతావలంబనతో యుద్ధాలు ముగిశాయి. కాని సామ్రాజ్య విస్తరణ ముగియలేదు. తిప్ప బుద్ధిసూక్ష్మతకు ఇంతకంటె మంచి ఉదాహరణ కనబడదు. ఆయన తన కింద లేని చిన్నచిన్న రాజులవద్దకు రాయబారులను పంపి, 'మీరు స్వతంత్రంగా ఉండగోరుతారా? లేక నా రాజ్యంలో సామంతులుగా ఉండి రెండింతల ప్రాంతాన్ని ఏలగోరుతారా?' అని అడిగించాడు. పది గ్రామాలకు స్వతంత్ర రాజుగా ఉండటం మంచిదా, ఇరవై గ్రామాలమీద పెత్తనం చేయటం మంచిదా? ఎంతోమంది రాజులు సామంతులుగా ఉండటానికి ఒప్పుకున్నారు. అటువంటి వారికోసం పాతసామంతుల నెందరినో తిప్ప పదవీభ్రష్టులను చేశాడు. ఎవడైనా రాజు మొండికేసి తనకు సామంతుడు కావటానికి నిరాకరిస్తే వాడిరాజ్యం చుట్టూ ఉన్నవారికి పెద్దఆశలు పెట్టి వారిని తన సామంతులను చేసుకున్నాడు. ఇలాటి చక్రవ్యూహంలో చిక్కుకుపోయినవారు కాలక్రమాన తమ రాజ్యాలను తిప్ప పరం చెయ్యక తప్పింది కాదు."

తిప్పను గురించి వింటున్నకొద్దీ నాకు ఆశ్చర్యం కలిగింది. "ఈనాటి సామ్రాజ్యవాదులూ, పారిశ్రామికులూ, భూతవైద్యులూ, కరణాలూ చేసేయుక్తులన్నీ ఆనాడే తిప్ప అమలు చేశాడన్నమాట!" అన్నాను.

"నిజంగా ఆశ్చర్యపడవలసినది ఇదేదీ కాదు, వేరే ఉంది," అన్నాడాయన.

"ఏమిటది?" అన్నాను.

ఆయన, ఎవరన్నా వినిపోతారేమో నన్నట్టు, అటూ ఇటూచూసి, రహస్యంగా, "తిప్ప ఆఖరు రోజుల్లో పిచ్చితో చచ్చిపోయాడు," అన్నాడు.

"అందులో వింత ఏమిటి?" అన్నాను.

"మా పూర్వీకుడి మేనత్త కొడుకు రాజవైద్యుడు, తిప్ప మొదటినుంచీ పిచ్చివాడేనని ఆయన మా పూర్వీకుడితో చెప్పాట్ట. ఆ విషయం మా తాళపత్ర గ్రంథంలో స్పష్టంగా రాసిఉంది!" అన్నాడాయన.

పాతకోటకూ కొత్తకోటకూ మధ్య రెండుమైళ్ళ సూటి రోడ్డున్నది. ఇది తూర్పుపడమరలుగా ఉన్నది. పాతకోట నుంచి పడమరగా వస్తుంటే, కొత్తకోట మూడుఫర్లాంగు లుండనగా, గెస్టుహౌసునుంచి మ్యూజియంవెళ్లే ఉత్తర దక్షిణాల అడ్డరోడ్డు తగులుతుంది. ఈ రెండురోడ్లు కలిసేచోట పది అడుగుల ఎత్తుగల రాతిబొమ్మమీద ఉండే అయిదడుగుల కంచుపోత విగ్రహం దీనబాంధవకోటిరాయలది.

అమెరికాకు రాక్‌ఫెల్లర్ ఎటువంటివాడో, ఇండియాకు జంషెడ్జీతాతా ఎటువంటివాడో, దిబ్బకు కోటరాయలు అటువంటివాడు. దిబ్బ రాజ్యంలో పారిశ్రామిక యుగానికి ఈయనే శంకుస్థాపన చేశాడు. 1876 లో ఈయన దిబ్బ నగరంలో మొట్టమొదటి ఫాక్టరీ కట్టాడు క్రమంగా ఈయన చేతిమీదుగా 12 రకాల పరిశ్రమలు ఏర్పడ్డాయి. ఈయన దిబ్బకుచేసిన సేవను గుర్తించి, గతించిన మహారాజావారు ఈయనకు దీనబాంధవ బిరుదునిచ్చారు.

కోటిరాయులు దివాణంలో ఒక చిన్న ఉద్యోగి కొడుకు అట్టే చదువుకున్నవాడు కాదు. ఒక మిషనరీ దొరతో కలిగిన పరిచయం ద్వారా ఆయనకు పరిశ్రమల ప్రాముఖ్యం తెలిసి వచ్చింది వెంటనే ఇంగ్లండు వెళ్ళి కొన్ని ఫాక్టరీలలో కూలి చేసి పనితనం సంపాదించాడు. తరవాత స్వదేశానికి తిరిగి వచ్చి, దిబ్బలో ఒక ఫాక్టరీ నిర్మించటానికి మహారాజావారి అనుమతి వేడాడు. మహారాజావారు నిరాకరించారు.

"మన ఆర్య నాగరికతకూ ఫాక్టరీలకూ పొత్తు కుదరదు. నా బొందెలో ఊపిరి ఉండగా దిబ్బలో యంత్రాల మోత వినిపించటానికి వీలులేదు," అన్నారు మహారాజా వారు.

"యంత్రాలు ఆర్య నాగరికతకు వ్యతిరేకమైనవి కావు. పూర్వకాలంలో మనకు యంత్రాలుండేవి. మనం మన పరిశ్రమలను ఆర్యధర్మం ప్రకారం తప్పకుండా నడుపుదాం," అన్నాడు కోటిరాయులు.

రోజులు తరబడి చర్చించుకున్నారు. చివరకు ఎంతో విచారంతో, అయిష్టంగా మహారాజా ఫ్యాక్టరీకి అనుమతి ఇచ్చాడు.

మొదటి ఫ్యాక్టరీ తయారయింది. అందులో పని చెయ్యటానికి దిబ్బపౌరుడు ఒక్కడూ రాలేదు. ఎందుకు రావాలి? ఆనాటి దిబ్బల్లో అందరికీ ఇళ్ళున్నాయి. పని ఉన్నది. డబ్బులేదు, నిజమే. కాని డబ్బుతో ఎవరికీ నిమిత్తం కూడా లేదు. జనసామాన్యం కష్టపడి పనులు చేసుకునేవారు.

వారి అత్యవసరాలు తీరేవి. కోటిరాయలు కట్టించిన రాతి గోడల ఫ్యాక్టరీలో కూచుని పనిచేయవలసిన అవసరమేముందీ?

ఈ ఫాక్టరీకి దిబ్బ ప్రజలు 'జైలు' అని పేరుపెట్టారు. ఆపేరు కార్చిచ్చులాగా పాకి, కాలక్రమాన ఖాయమైపోయింది. ఇవాళకూడా, "జైలు ఎక్కడ?" అంటే ఎవరన్నా ఈ ఫ్యాక్టరీనే చూపిస్తారు!

కోటిరాయలు బ్రిటిష్ ప్రాంతంనుంచి కూలీలను తెచ్చి ఫ్యాక్టరీ నడిపాడు. వాళ్ళు అడుక్కు తినేవాళ్ళు. అలగాజనం. కూలీలుండటానికి కోటిరాయలు ఇళ్ళు కట్టించాడు. వాళ్ళ కోసం స్టోరు పెట్టించాడు. వాళ్ళకు కూలీకింద ఇచ్చినదంతా అద్దెకిందా, స్టోరుద్వారా తిరిగి రాబట్టాడు.

కోటిరాయలు చాలా డబ్బు చేస్తున్నాడనే వార్త పాక్కింది. దివాన్జీ ఆయనను పిలిపించి, "ఫాక్టరీ పనికి గడువూ, గంటలూ లేవని విన్నాను. నాగరిక దేశాలలో లాగ పనిగంటలు నియమం ఎందుకు పాటించ కూడదూ?" అన్నాడు.

"దివాన్జీ, మీకు తెలియని దేముంది? ప్రతిపనీ తన కాల ప్రమాణాన్ని తానే నిర్ణయించుకుంటుంది. పనికి గంటలు నిర్ణయించటం ఆర్యధర్మంకాదు. శేరుబియ్యం పిండి విసరటానికి ఇంతకాలం పడుతుందనే లెక్కఉంటుంది. వేళ అయిపోయిందని, మధ్యలో తిరగలి వదిలిపోయిన ఇల్లాలికి ఆ పనిమీద విముఖత్వం రాదా? మీరుచెప్పే నాగరిక దేశాలలో ఇలాటి విముఖత్వం పుట్టినాకనే కార్మిక సంఘాలూ సమ్మెలూ వచ్చాయి. నేను బర్మింగ్హాంలో ఉండగా..."

కోటిరాయలు చెప్పినదంతా విని, దివాన్జీ, "సరే, ప్రస్తుతానికి ఇలాగే కానివ్వండి. కాని ఈవిషయంలో నేను పూర్తిగా మీతో ఏకీభవించినట్లు తలచవద్దు," అన్నాడు.

ఆ నెలలోనే దివాన్జీ కుమార్తె వివాహం జరిగినప్పుడు కోటిరాయలుగారు పెళ్ళికూతురు కిచ్చిన కానుక, రత్నాల హారం, మిగిలిన అన్ని కానుకలకంటె విలువైనదని చెప్పు కున్నారు. దివాన్జీని కొనేసుకున్నానని కోటిరాయలు అను కుంటే చాలా పొరపాటుపడ్డాడు.

మరికొంత కాలానికి దివాన్జీ మహారాజావారితో, "మనం పరిశ్రమల రాబడి పన్ను అంటూ ఏదోఒకటి విధిం చాలి," అన్నాడు.

"ఏ లెక్కన విధిస్తే బాగుంటుంది?" అన్నాడు మహా రాజా.

"నూటికి మూడువంతున వేద్దామనుకుంటున్నాను."

"కోటిరాయలుతో మాట్లాడి చూడండి!"

దివాన్జీ కోటిరాయలును పిలిపించి మాట్లాడాడు కోటి రాయలు మహారాజా దగ్గిరికివెళ్ళి, "మహారాజా, ఏమిటీ అన్యాయం?" అని అడిగాడు.

"పరిశ్రమలమీద పన్నుండటం, రివాజుకాదా?" అన్నాడు మహారాజా.

"అభివృద్ధిమీద పన్నా? నాగరికతమీద పన్నా?" అన్నాడు కోటిరాయలు ఆశ్చర్యంగా.

ఆఖరుకు నూరింట ఒకటి వంతున కోటిరాయలు లాభాలమీద పన్ను విధించారు. ఈపన్ను తప్పించుకునేటందుకు కోటిరాయలు ఇతర ఫాక్టరీలు కట్టసాగాడు.

అయితే ఆయన అభ్యుదయానికి మరొక పెద్ద అవాంతరం వచ్చింది. ఆయన ఫాక్టరీలలో పనిచేసే కూలీలు, ఈ చాకిరీయే స్వంతాన చేసుకుని ఇంతకన్న స్వేచ్ఛగా బతకవచ్చునని కనిపెట్టారు. ఎక్కడబడితే అక్కడ తాటి చెట్లున్నాయి. కొట్టుకుంటే అడిగేవాడులేడు. ఊరంతటా ఖాళీ స్థలాలున్నాయి. ఇల్లు వేసుకుంటే అడిగేవాడులేడు. ఫాక్టరీలో పనిచేసే మగవాళ్ళ కన్న పిల్లు విసిరీ, ధాన్యం దంచీ, ఎవరి ఇళ్ళలోనైనా చాకిరీచేసీ డబ్బు సంపాదించే ఆడవాళ్ళపని బాగున్నది. సగం కూలీకి ఫాక్టరీలో పనిచేసే పిల్లకాయలు అనారోగ్యంగా, ఎదగకుండా ఉన్నారు. ఊళ్లో గాలికి తిరిగే పిల్లలు ఉక్కుముక్కల్లాగా ఉన్నారు.

కార్మికులలో కొత్త ఆలోచనలు బయలుదేరాయి. వాళ్ళు "జైలు" ఖాళీచేసి బయట ఇళ్ళు వేసుకుని బతకసాగారు.

కోటిరాయలు మహారాజా దర్శనం చేసుకున్నాడు.

"దివాణానికి బోలెడంత సొమ్ము పన్నురూపంలో చెల్లిస్తున్నాను. కాని దివాణంవారు నాపట్ల వహించిన వైఖరి చూస్తే నేనీపరిశ్రమలు దేశం బాగుకోసం కాక, నా బాగుకోసం నడుపుతున్నా ననుకుంటున్నట్టున్నది. మహారాజా, నేను ధనంతో పుట్టలేదు. పొయ్యేటప్పుడు చిల్లిగవ్వ కూడా వెంట తీసుకుపోను. నా జీవితం ధారపోసి నడిపే ఈ పరిశ్రమ

లను రక్షించి కాపాడవలసిందని ప్రార్థించే హక్కు నాకు లేదా?" అని అడిగాడు కోటిరాయలు కళ్ళనీళ్ళ పర్యంతమై.

"మీకు ఏవిధమైన రక్షణ కావాలి?" అని అడిగాడు మహారాజా.

"పారిశ్రామిక వ్యవస్థ అభివృద్ధి చెందాలంటే కొన్ని అభివృద్ధికరమైన శాసనాలు జరగాలి. నేను దివాణం అధికారిని కాను, కాని నన్ను దివానునుచేస్తే, ప్రజలు ఎవరి అనుమతీ లేకుండా ఎక్కడబడితే అక్కడ ఇళ్ళు వేసుకునేటందుకు అనుమతించను. అది ఆర్థిక వ్యవస్థలో అరాచకాన్ని సూచిస్తుంది," అన్నాడు.

"దివాన్జీతో మాట్లాడి చూడండి!" అన్నాడు మహారాజా.

కోటిరాయలు చెప్పిన శాసనానికి దివాన్జీ ససేమిరా సమ్మతించలేదు.

"అలాటి శాసనంచేస్తే నాకు మతిలేదనుకుంటారు. ఊరంతటా మైదానాలున్నాయి. జనం వాళ్ళ కాయకష్టంతో ఇళ్ళు కట్టుకుని నివసిస్తారు. తప్పేమిటి?" అన్నాడాయన. కోటిరాయలు విచారంగా తలఊపి వెళ్ళిపోయాడు.

తరవాత కొద్దికాలానికి దిబ్బనగరంలో అనేకచోట్ల పేదవాళ్ళ గుడిసెలు పరశురామప్రీతి అయాయి మరి మూడు నెలలకు మరొక తడవ అనేక ఇళ్ళు కాలిపోయాయి.

ఇదంతా ఎవడో చేస్తున్నాడని పుకారు పుట్టింది.

ఎవడో పొడుగాటివాడుట, తల వెనక్కుతిరిగి ఉంటుందిట. ఇళ్ళు అంటించి మరుక్షణం మాయమవుతాట్ట. వాణ్ణి

నలుగురైదుగురు కళ్ళారా చూశామన్నారు. అందులో ఒకడు ఈ వింతవ్యక్తి కాకిగామారి ఎగిరిపోగా కూడా చూశాట్ట!

ఎన్ని కట్టుదిట్టాలు ఏర్పాటుచేసినా కొంపలు కాలటం ఆగలేదు. కొన్ని ఇళ్ళలో జనంకూడా చచ్చారు.

కొద్దికాలానికి దివాన్జీయే చచ్చాడు. ఆయనకు వచ్చి నది పెద్దజబ్బని ఎవరూ అనుకోలేదు. కాని ఆయన వైద్యుడు మాత్రం మొదటినుంచీ ప్రాణాపాయం అంటూనే వచ్చాడు. చికిత్స చేసినకొద్దీ రోగం విషమించింది.

దివాన్జీపదవి కోటిరాయలుకు సంక్రమించింది.

కోటిరాయలు దివాన్జీ కాబోతాడన్న వార్త పొక్క గానే కొందరు మిత్రులు అభినందించారు. "మరలు తిప్పేవాడినే నాకు రాజకీయాలెందుకు?" అన్నాడాయన.

కోటిరాయలు దివాన్జీ అయాక దిబ్బరాజ్యంలో కలి గిన అభివృద్ధి అత్యాశ్చర్యకరమైనది. దిబ్బకు మొదటిసారిగా స్టేట్ రైల్వే ఏర్పడింది. విద్యుచ్ఛక్తి కేంద్రం ఏర్పడింది. సాయుధ పోలీసులు ఏర్పడ్డారు. ఇళ్ళు కట్టటానికి అనుమతు లిచ్చేపద్ధతి ఏర్పడింది. మొట్టమొదటసారిగా వీధుల్లోఅడుక్కు తినేవాళ్ళూ, ప్రొలిటేరియన్లని పిలపబడే ఆలగాజనమూ, ఫాక్టరీ ఉత్పత్తిచేసిన వికలాంగులూ కనిపించారు.

కోటిరాయలు పరిశ్రమలు వ్యాప్తిచెందాయి. కాని ఆయన ఫాక్టరీలలో గంటలులేవు. కోటిరాయలుకు రాబడి పన్నులేదు, ఆయనపై పోటీగా పరిశ్రమలు స్థాపించటానికి

కొందరు మార్వాడీలూ, గుజరాతీలూ యత్నించారు. కాని వారికి అనుమతి లభించలేదు.

కొందరు మొండివాళ్లు దిబ్బ పొలిమేర అవతల ఫాక్టరీలు కట్టి పరిశ్రమలు నడిపి సరుకులు దిబ్బలో పోటీధరలతో అమ్మాలని ప్రయత్నించారు ఈ ప్రయత్నాలను భగ్నం చెయ్యటానికి కోటిరాయలు దివాణం సొమ్మునుంచి నీళ్ళలాగా ఖర్చుచేశాడు.

పారిశ్రామికుడుగా కోటిరాయలు ఏపాటి దక్షత గలవాడన్న విషయంలో అభిప్రాయభేదాలు లేకపోలేదు. ఆయన దిబ్బ పారిశ్రామిక యుగకర్త అన్నది గుర్తించి తీరాలనీ, పాశ్చాత్య దేశాలలో తొలి పారిశ్రామికులు సాధించిన విజయాలకు ఆయన విజయాలు ఏమాత్రం తీసిపోవనీ కొందరు చరిత్రకారు లంటారు. తనకు పోటీయేలేని తరుణంలో, ఫాక్టరీ చట్టమన్నది లేని పరిస్థితుల్లో, కార్మికులు ఐక్యప్రతిఘటన అన్నది మచ్చుకైనా లేనప్పుడు, దోపిడీలూ, హత్యలూ మొదలుగాగల అవాచ్యాలన్నీ చేసికూడా, పొలిమేర అవతల గల పరిశ్రమలతో పోటీ చెయ్యలేకపోయినాడు; ఆయనకూడా ఒక పారిశ్రామికుడేనా అని కొందరంటారు. ఈ రెండు విరుద్ధాభిప్రాయాల మధ్యా నిజం తేల్చటం కష్టం.

రాజకీయంగా కోటిరాయలు నికరమైన దేశభక్తుడవటానికి సందేహంలేదు. భారతస్వాతంత్ర్య పోరాటం జరిగిన కాలంలో, కాంగ్రెసు నాయకులు దిబ్బకు రావటం తటస్థించినట్టయితే వారిని వెంటనే అరెస్టు చేయించి బ్రిటిష్ పోలీస్‌ల వశపరచి, స్వాతంత్ర్యోద్యమం అవిచ్ఛిన్నంగా సాగటానికి

తోడ్పడ్డాడు. దిబ్బలో చెదురుగా సత్యాగ్రహాలు జరిగినప్పుడు సత్యాగ్రహులనూ, వారి దగ్గిర బంధువులనూ కూడా ఖైదు చేయించి, బ్రిటిష్ పెత్తందార్ల ద్వారా సంస్థాన శాంతికి భంగం కలగకుండా చూశాడు. దిబ్బలో తొలి రాష్ట్రీయ స్వయంసేవకాదళం ఏర్పాటయినప్పుడు, 94 ఏళ్ళ వయసులో కూడా ఆయనస్వయంసేవకుల విన్యాసాలు సందర్శించి, "దేశం యొక్క భవిష్యత్తు మీపై నేడున్నది," అని ఆశీర్వదించాడు.

కోటిరాయలు మరణం దిబ్బకు పెద్దదెబ్బ. దిబ్బ పరిశ్రమలను గురించి ఈనాడు చెప్పుకునేవాడు లేడు. కార్మిక సంఘాలూ ఆందోళనా హెచ్చుగాఉంది. నానాటికి దిబ్బ రాబడి పడిపోతోంది. ఫాక్టరీ ఆక్టు దిబ్బలోకూడా అమలులోకి వచ్చింది. కోటిరాయలు వేటిని నిరోధించటానికి తన యావచ్ఛక్తులూ ధారపోశాడో అవల్లా ఈనాడు వచ్చేశాయి.

ఇటీవల దిబ్బకువచ్చిన పాశ్చాత్య ఆర్థిక నిపుణుల బృందంతో ఒకదిబ్బ విలేఖరి మాట్లాడగా, ఒక నిపుణుడు, "మీ కోటిరాయలుకు ఆర్థిక పరిజ్ఞానం సున్నా! దిబ్బ అభివృద్ధికావటానికి ఒకటే ఉపాయం. వీధులన్నీ దున్ని పంటలు పండించండి. అంతకన్న దిబ్బకు-ఆ మాటకువస్తే ఆగ్నేయాసియాకు--భవిష్యత్తులేదు." అన్నాడుట.